

Refleksje o śmierci - filozofia kosmizmu i twórczość Nikity Kadana

Prezentowana w Muzeum Sztuki w Łodzi wystawa „Obywatele kosmosu. Anton Vidokle z Veroniką Hapchenko, Fedirem Tetianyczem i Kolekcją Międzynarodowego Instytutu Kosmizmu” skupia się na rozwijanych w różnych kręgach ideach i estetykach wywodzących się z filozofii kosmizmu – ruchu intelektualnego, który, inspirowany pismami Nikołaja Fiodorowa, zainicjowany został w moskiewskich kręgach artystycznych w połowie XIX wieku. Kosmistyczne idee oscylujące wokół badań szeroko rozumianej relacji między człowiekiem a wszechświatem znalazły swoje odzwierciedlenie także w twórczości artystów i teoretycznych pracach uczonych spoza rosyjskich kręgów, do czego bezpośrednio nawiązuje zaproponowana przez muzeum ekspozycja. Pojawiły się na niej bowiem dzieła artystów polskich i ukraińskich, którzy badali zagadnienia kosmizmu na różnych polach artystycznych – w malarstwie, poprzez wideo i performance.

Centrum wystawy stanowią filmy Antona Vidokle, rosyjskiego artysty, który, jak opisuje Muzeum Sztuki „przez blisko dekadę zgłębiał filozofię kosmizmu z intencją zaproponowania nowej odsłony przyszłości wolnej od śmierci, wojny, rozkładu i eksploatacji natury”. Seria filmów, zrealizowanych w różnych zakątkach świata, a mianowicie w Japonii, Kazachstanie, Ukrainie, Rosji i we Włoszech, rozwija kluczowe zagadnienia związane z ruchem kosmizmu. Oniryczne kadry Vidokle przepełnione są ciszą – podczas seansu poszczególnych filmów wideo można odnieść wrażenie, że jesteśmy ukrytymi gdzieś na uboczu obserwatorami zaistniałej niecodziennej sytuacji. Filmy niezwykle trafnie przedstawiają konglomerat zjawisk, będących składowymi wciąż nie do końca jasnej ideologii. W poświęconych życiu mieszkańców Japonii „Obywatelach kosmosu” artysta wyraża kluczowe dla kosmizmu dążenie do nieśmiertelności poprzez nietypowe rytuały, np. odmładzania człowieka poprzez przetaczanie krwi, ceremonię, podczas której z pozostałego po kremacji zwłok popiołu wybiera się kości czy próbę nawiązania kontaktu ze zmarłymi przy pomocy stetoskopu. Natomiast tematem „Autotrofii” jest prastary rytuał płodności, którego tradycja przetrwała do dziś w społeczności zamieszkującej jedno z miast na południu Włoch – dawne, mogłoby się wydawać ludowe tradycje, stają się pretekstem do ukazania ekologicznego aspektu kosmizmu, którego głównym postulatem było wyeliminowanie u ludzi instynktu zabijania innych organizmów i ich konsumpcji, oraz zastąpienia go czerpaniem życiowej energii ze słońca na wzór charakterystycznej dla roślin fotosyntezy.

Takie nietypowe połączenie ludowych tradycji i folkloru z filozofią kosmizmu obecne jest również w malarskiej twórczości Fedira Tetianyca – artysta, bazując na ukraińskich legendach i narodowych symbolach, wyrażał swoją fascynację ideami kosmistycznymi i modernizmem. Na przykład w pracach na papierze, na których kozacki buzdygan nadaje kształt biotechnosferze – miastu przyszłości – łącząc historię Ukrainy z futurystyczną fantazją.

Wspomniana „ukraińskość” stanowi kluczowy element drugiej wystawy w ms1 „I ogień, i popiół. Nikita Kadan”, która koresponduje z ekspozycją poświęconą zjawisku kosmizmu. Nikita Kadan wraca do historii Ukrainy lat 20. XX wieku i próbuje przywołać ówczesną perspektywę spojrzenia na dziedzictwo awangardy, niepozbawione wpływu rosyjskiego imperializmu. Na cykl „Złamany most” składają się zdjęcia wykonane w 2015 roku, przedstawiające ruiny będące skutkiem działań wojennych w Donbasi oraz reprodukcje zaginionych dzieł Wasyla Jermiłowa – ukraińskiego konstruktysty, przedstawiciela XX-wiecznej awangardy. Kadan powraca do rozdziału zapominanego przez historię sztuki – ukraińskiego modernizmu, którego pomniki w procesie tzw. „polityki dekomunizacyjnej” mającej na celu wymazanie sowieckiego pierwiastka z krajobrazu

Ukrainy, uległy zapomnieniu bądź zniszczeniu.

Twórczość Kadana dotyka tego, co staje się śladem minionych zdarzeń – tytułowego popiołu. Artysta w swoich fotograficznych, rzeźbiarskich i rysunkowych pracach wykorzystuje specyficzne materiały: węgiel i żelazo, które mają potencjał transformacyjny. Rzeźby z kutego żelaza są rekonstrukcjami broni wykorzystywanej podczas zamieszek w Horliwce, towarzyszących wydarzeniom rewolucji 1905 roku, natomiast oryginalna broń, która była dla artysty wzorem do stworzenia powyższej rekonstrukcji, powstała w obwodzie donieckim, który od 2014 roku jest okupowany przez prorosyjskich separatystów. Artysta w swoich działaniach niejednokrotnie, tak jak w powyższej pracy, przenosi do muzeum nie artefakty przeszłości, ale ślady tej w pewnym sensie nadal trwającej rzeczywistości, by mogły one przejść do historii. Działalność ta jest szczególnie poruszająca w kontekście trwającej wojny w Ukrainie – artysta niejako skupia się na „sprawieniu, by wojna stała się historią”. Zaprezentowane przez Kadana fotografie czy rzeźby, które w procesie artystycznej „obróbki” uległy zniszczeniu czy transformacji, także są swego rodzaju próbą „przeniesienia wojny do muzeum”. Tym samym prace Kadana stanowią dowody rzeczowe aktualnych wydarzeń i zachęcają do natychmiastowej refleksji historycznej o bieżącej sytuacji wojennej.

Maria Mażewska

„Obywatele kosmosu. Anton Vidokle z Veroniką Hapchenko, Fedirem Tetianyczem i Kolekcją Międzynarodowego Instytutu Kosmizmu” - wystawa w ms1, czynna do 12 marca 2023, kurator - Daniel Muzyczuk.

„I ogień, i popiół. Nikita Kadan” - wystawa w ms1, czynna do 12 marca 2023, kuratorki - Alona Karavai, Agnieszka Pindera, Anna Potiomkina.